

RIKSDAGENS JUSTITIEOMBUDSMAN

RIKSDAGENS
JUSTITIEOMBUDSMANS
BERÄTTELSE ÅR
2023

Äldre personers rättigheter

4.13

Äldre personers rättigheter

BJO Maija Sakslin ansvarade för laglighetsövervakningen av äldre personers rättigheter. Huvudföredragande var referendarierådet Lotta Hämeen-Anttila. Föredragande var också äldre justitieombudsmannasekreterare Pia Wirta och Johanna Koli samt en del av året äldre justitieombudsmannasekreterare Elina Castrén.

Tryggandet av äldre personers rättigheter ingår i justitieombudsmannens övervakning av att de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna tillgodoses. Målet är att främja respekten för äldre personers människovärde samt deras grundläggande fri- och rättigheter och mänskliga rättigheter. Övervakningen av att äldre personers rättigheter tillgodoses är ett av justitieombudsmannens särskilda uppgiftsområden. Grunderna för specialuppgiften beskrivs närmare i avsnitt 3.4. I laglighetsövervakningen av äldre personers rättigheter samarbetar man tätt med Människorättscentret och människorättsdelegationens äldresektion.

Laglighetsövervakningen av äldre personers rättigheter riktar sig till alla förvaltningsområden. Ställningstaganden som gäller äldre personers rättigheter beskrivs också bland annat i avsnitten om de inspektioner som förrättats av det nationella besöksorganet (Opcat).

4.13.1

VERKSAMHETSMILJÖ

Reformen av bestämmelserna om tjänster som tillhandahålls i hemmet och boendeservice i socialvårdslagen samt ändringarna i äldreomsorgslagen, lagen om klientavgifter och lagen om privat socialservice trädde i regel i kraft i början av 2023 samtidigt som strukturreformen av ordnandet av social- och hälsovårdstjänster.

Genomförandet av flera strukturella förändringar samtidigt har medfört utmaningar för välfärdsområdenas egenkontroll samt för tryggandet av personalens tillräcklighet och tjänsternas kvalitet. Å andra sidan har verkställandet av den nya lagstiftningen också kunnat effektivisera kännedomen om den tidigare lagstiftningen.

Serviceboendet har ersatts av en tjänst som kallas gemenskapsboende. Den största principiella förändringen är att boendet och servicen ordnas separat. I laglighetsövervakningen har förändringen förutsatt att man fäster uppmärksamhet vid att servicehelheterna svarar mot klienternas behov. Enheter inom äldreomsorgen ska ha tillräckligt med personal som motsvarar klienternas behov under olika tider på dygnet, även om det finns flera serviceproducenter. På motsvarande sätt som i den tidigare gällande lagen förutsätter regleringen också att lokalerna möjliggör gemensam verksamhet.

4.13.2 KLAGOMÅL OCH EGNA INITIATIV

19 § i grundlagen tryggar de grundläggande fri- och rättigheter som är centrala med tanke på laglighetsövervakningen av äldre personers rättigheter. Enligt den har var och en som inte förmår skaffa sig den trygghet som behövs för ett människovärdigt liv rätt till oundgänglig försörjning och omsorg. Lagen garanterar var och en rätt till grundläggande försörjning under ålderdomen. Därtill ska det allmänna, enligt vad som närmare bestäms genom lag, tillförsäkra var och en tillräckliga social-, hälsovårds- och sjukvårdstjänster samt främja befolkningens hälsa.

År 2023 fästes i laglighetsövervakningen uppmärksamhet vid dåligt bemötande av och bristfällig service för äldre personer som behöver särskilt stöd. Differentierade tjänster och brister i ordnandet av den egna kontaktpersonens arbete i välfärdsområdena kan leda till att äldre personer i den mest sårbara ställningen blir utan nödvändig omsorg. Välfärdsområdena är skyldiga att se till att äldre personer med minnessjukdom eller psykisk sjukdom inte upprepade gånger bor i tillfällig inkvartering för bostadslösa. Även för äldre personer med missbruksrelaterade sjukdomar ska det finnas boendeservice som svarar mot behoven.

Det framkom fortfarande brister i beslutsfattandet kring och i beaktandet och dokumentationen av äldre personers egen åsikt. Begränsningsåtgärder används även om de äventyrar klientens säkerhet eller det i stället för dem skulle finnas alternativa åtgärder som i mindre grad ingriper i självbestämmanderätten eller rörelsefriheten.

År 2023 avgjordes 122 klagomål som gällde förfarandet i fråga om äldre personers rättigheter inom olika förvaltningsområden. Åtgärdsavgörandenas andel av klagomålen inom sakområdet var 26 procent. År 2023 avgjordes endast sex klagomål om äldre personers rättigheter i anslutning till coronavirusepidemin (23 år 2022 och 116 år 2021). Under berättelseåret inkom 128 klagomål (2022 var antalet 115).

BJO Saklin undersökte under berättelseåret på eget initiativ ett ärende som gällde äldre personers rättigheter och som ledde till åtgärder. Avgörandet om bemötandet av bostadslösa äldre personer (1528/2022*) beskrivs nedan i avsnitt 4.13.6.

Avgöranden som hänför sig till tillsynen över äldreomsorgen beskrivs i avsnitt 3.8.

4.13.3 INSPEKTIONER

Under berättelseåret genomfördes fyra inspektioner av boendeenheter inom äldreomsorgen och en inspektion av klienthandledningen inom hemservicen.

- **Södra Karelens välfärdsområde**, 28.8.2023, klienthandledningen (3992/2023*)
- **Servicehemmet Pienniemenkadun palvelukoti**, 24.5.2023, serviceboende med heldygnsomsorg, Södra Karelens välfärdsområde (3353/2023*)
- **Servicehuset Kasarminportin palvelutalo**, 23.5.2023, boendeenhet för äldre och personer med funktionsnedsättning, Södra Karelens välfärdsområde (3110/2023*)
- **Servicehemmet Pienniemenkadun palvelukoti**, 22.5.2023, serviceboende med heldygnsomsorg, Södra Karelens välfärdsområde (3351/2023*)
- **Servicecentret Palvelukeskus Mäntyrinne**, 15.2.2023, enhet för boendeservice, Östra Nylands välfärdsområde (1003/2023*)

Dessutom genomfördes fyra inspektioner av sådana tjänster för klienter inom missbrukar- och mentalvården och tjänster för bostadslösa där klienterna var äldre.

- **Boendetjänsterna Apilakadun asumispalvelut**, 19.4.2023, tjänster för bostadslösa, Lahtis (2633/2023*)
- **Boendetjänsterna Sammonkadun asumispalvelut**, 19.4.2023, boendeservice för rehabiliteringsklienter inom missbrukar- och mentalvården, Lahtis (2662/2023*)
- **Skyddshärbärgat Sillankorvan ensisuoja**, 16.2.2023, tjänster för bostadslösa, Åbo (1016/2023*)
- **Vårdhemmet Esperi Hoitokoti Ratamo**, 16.2.2023, boendeservice för rehabiliteringsklienter inom missbrukar- och mentalvården, Åbo (1015/2023*)

Som en del av helheten av missbrukartjänster förrättades en inspektion på polikliniken för substitutionsbehandling.

- **ÅUCS Beroendepsykiatriska arbetsgruppen för avvänjning och substitutionsvård**, 16.2.2023 (1017/2023*)

Bemötandet av äldre personer och servicens kvalitet utreddes också genom en inspektion på sjukhusets inremedicinska avdelning och avdelning för traumarehabilitering.

- **Dals sjukhus vid Helsingfors stad**, 9.3.2023 (1497/2023*)

De iakttagelser som gjorts vid inspektionerna i egenskap av nationellt besöksorgan beskrivs i avsnitt 3.5 i denna berättelse och iakttagelserna i samband med övervakning av tillsynen i avsnitt 3.8.

IAKTTAGANDE AV MINIMIARVODEN INOM STÖDET FÖR NÄRSTÅENDEVÅRD

Vid en inspektion framkom att välfärdsområdet inom stödet för närståendevård använder sig av ett förebyggande stöd som vad gäller tjänster och lediga dagar motsvarar stödet för närståendevård, men arvodets belopp är mindre än det minimiarvode som fastställs i lagen. BJO konstaterade att välfärdsområdena kan ordna tjänster i större utsträckning än vad lagstiftningen förpliktar till och till exempel stöda personer som tar hand om sina närstående. BJO ansåg det dock vara problematiskt om personerna beviljas stöd för närståendevård, men arvodet inte följer det i lagen fastställda minimibeloppet. Om klienten inte beviljas stöd för närståendevård enligt lagen utan något annat stöd, ska ett negativt beslut fattas om klientens ansökan om stöd för närståendevård.

ORDNANDE AV MISSBRUKARTJÄNSTER FÖR ÄLDRE PERSONER

BJO fäste uppmärksamhet vid den lagstadgade skyldigheten att planera och genomföra missbrukar- och beroendevård så att den bildar en fungerande helhet tillsammans med den övriga social- och hälsovården samt det förebyggande rusmedelsarbetet i välfärdsområdet och kommunerna. Ingen patient ska hamna i en situation där sättet på vilket substitutionsbehandlingen genomförs förhindrar drogfrihet. Enligt de uppgifter som erhållits finns det även bland äldre patienter sådana vars möjligheter till drogfrihet kan störas av ett möte med andra patienter i samband med substitutionsbehandlingen. (1017/2023*).

BJO rekommenderade att man för boendeenheter inom missbrukarvården tydligare fastställer den målgrupp för vilken servicen ska erbjudas och att verksamhetspraxisen och personalens kompetens och storlek utvecklas i enlighet med den. Utgångspunkten för tillhandahållandet av tjänster är att den boende vid behov kan bo på enheten länge. Möjligheten att bo på samma plats kan ligga i den boendes intresse till exempel när den boende insjuknar i en minnessjukdom. Enligt de uppgifter som getts har enheten dock inte beredskap att ge den omsorg som äldre boende behöver, och inte heller verktyg och kompetens för att till exempel genomföra vård i livets slutskede. (1015/2023*)

4.13.4 UTLÅTANDEN

BJO gav social- och hälsovårdsministeriet ett utlåtande (5298/2023) om utkastet till ändring av ikraftträdandebestämmelsen i lagen om ändring av äldreomsorgslagen samt ett utlåtande (6904/2023*) om kvalitetsrekommendationen för äldre 2024–2027.

I sitt utlåtande om kvalitetsrekommendationen konstaterade BJO att det inte får förbli oklart för läsaren om lagstiftningen innehåller förpliktande bestämmelser om saken eller om det är fråga om en rekommendation som syftar till ett bättre verksamhetssätt. Kvalitetsrekommendationen kan komplettera rättigheterna och skyldigheterna. Den får inte strida mot lagstiftningen. I kvalitetsrekommendationen kan man som god praxis lyfta fram till exempel alternativa tillvägagångssätt för att undvika begränsningsåtgärder och det är bra att för kännedom i kvalitetsrekommendationen anteckna att personalen enligt lagen inte får minskas vid de enheter för serviceboende med heldygnsoomsorg där klienternas servicebehov förutsätter en högre dimensionering än normalt.

BJO betonade att välfärdsområdena ska trygga tillräckliga social- och hälsovårdstjänster för personer i alla åldrar. I laglighetsövervakningen har observerats att det inte har utsetts en egen kontaktperson för äldre personer och att det till exempel inte finns tillräckligt med socialt arbete och missbrukartjänster och att äldre personer inte erbjuds dessa på lika villkor. Även i fråga om läkartjänster, mun- och tandvårdstjänster och rehabiliteringstjänster ska det finnas tillräckligt med personal för att trygga att äldre personer får de tjänster de behöver.

BJO gav riksdagens framtidsutskott ett utlåtande (6297/2023*) om äldre personers rättigheter och justitieombudsmannens berättelse för 2022 (B 11/2023 rd).

I utlåtandet konstaterade BJO att utgångspunkten för vår konstitution är att vårt samhälle är rättvist och att var och en har rätt att delta i och påverka utvecklingen i samhället och livsmiljön. I lagstiftningen är kommunerna och välfärdsområdena med stöd av många olika rättsnormer skyldiga att beakta äldre personers åsikter och främja deras möjligheter att delta och påverka. Av jämlikhetsprincipen och förbudet mot diskriminering följer att äldre personer kan uteslutas från en utredning endast om det föreskrivs om detta i lag.

Personens ålder eller rättshandlingsförmåga definieras inte i lagen som en omständighet på basis av vilken personens åsikt kan åsidosättas. BJO betonade att till exempel en person som inte förmår sköta sina ekonomiska angelägenheter kan kunna uttrycka sin åsikt om vilka tjänster hen anser vara bra för sig själv och andra äldre personer. Eftersom alla äldre personer inte kan besvara digitala enkäter måste de erbjudas alternativa sätt att uttrycka sina åsikter. Att datainsamlingsmetoderna är dyra är i regel inte en godtagbar grund för att låta bli att kartlägga äldre personers åsikter. Utgångspunkten ska vara att använda sådana metoder som är begripliga och lättillgängliga för målgruppen i fråga.

Den i lagstiftningen fastställda skyldigheten att samla in uppgifter till exempel för att producera tillräckliga tjänster inbegriper ett mål om kunskapsbaserad ledning. Enligt BJO:s uppfattning grundar sig kunskapsbaserad ledning på att det måste finnas tillräckligt med information för beslutsfattandet. Om inte något annat uttryckligen föreskrivs i lag, ska likabehandling och förbud mot diskriminering på grund av ålder iakttas vid insamlingen av uppgifter.

BJO anser det vara mycket viktigt att man i ärenden som gäller till exempel planläggning eller trafikplanering också ser till att den äldre befolkningens rätt att delta tillgodoses på ett sätt som är lämpligt för dem. De lösningar som görs i dessa processer har betydande konsekvenser för tillgängligheten i livsmiljön, säkerheten, möjligheterna till utomhusvistelse och självständigt boende samt för genomförandet av andra grundläggande saker i livet.

4.13.5 FRAMSTÄLLNINGAR

Tre framställningar om gottgörelse inom sakområdet lades fram under verksamhetsåret. Framställningarna om gottgörelse har sammanställts i avsnitt 3.7. Dessutom gjorde BJO Sakslin en framställning om rättelse av fel (2089/2022*). Avgörandet beskrivs i avsnitt 4.13.6.

4.13.6 AVGÖRANDEN

ANVÄNDNING AV SERVICESEDEL OCH KÖANDE TILL SERVICEBOENDE PÅ SJUKHUS

En äldre klient köade för en plats på ett serviceboende på sjukhusets bäddavdelning i över ett halvt år. Personen fick inget negativt beslut om utebliven service, som kunde ha överklagats hos domstolen. Under kötiden meddelades klienten att hen inte kan få serviceboende som ordnas med servicesedel eftersom klientens inkomster inte räcker till självriskandelen. Klienten informerades inte om att servicesedeln värde enligt lagen ska höjas om klientens försörjning annars äventyras. Självriskandelen får inte vara så stor att den hindrar en person från att använda tjänsten.

Den klagande och klienten uppmanades att vid behov göra en anmärkning i ärendet, även om ett det enligt lagen om servicesedlar ska fattas ett överklagbart beslut om höjning av servicesedeln. BJO konstaterade att man vid tillhandahållandet av socialvårdstjänster måste ta hänsyn till principen om förtroendeskydd enligt 6 § i förvaltningslagen. Enligt den ska klienten kunna lita på att myndighetens verksamhet är korrekt och felfri. Fel äventyrar tillgodeendet av klientens grundläggande fri- och rättigheter och mänskliga rättigheter (21 § i grundlagen och artikel 6 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna). På grund av de många felen i förfarandet var kvaliteten på servicen inte god på det sätt som avses i socialvårdens klientlag. BJO ansåg att de fel som begåtts var allvarliga och kränkte intressena hos en klient i utsatt ställning. Lagstiftningen medför en skyldighet att för klienterna ordna tjänster som motsvarar deras behov utan obefogat dröjsmål och klienterna ska bemötas jämlikt.

BJO fäste alla välfärdsområdets uppmärksamhet vid att felaktiga anvisningar, beslutsblanketter och verksamhetsrutiner måste korrigeras. BJO skickade en anonymiserad kopia av beslutet till alla välfärdsområden, regionförvaltningsverken och Valvira. (2089/2022*)

NÄRSTÅENDEVÅRDARENS OCH DEN VÅRDBEHÖVANDES RÄTT ATT BO TILLSAMMANS I KORTVARIGT SERVICEBOENDE

Staden handlade lagstridigt och felaktigt när den lät bli att fatta ett överklagbart beslut efter att närståendevårdaren ansökt om en kortvarig vårdplats för sig själv och sin partner. Stadens anvisningar om så kallat "förfallande av ansökan" är felaktiga till den del som iakttagandet av dem kan leda till lagstridigt förfarande.

BJO tog i sitt avgörande inte ställning till vilken serviceform som skulle ha varit rätt för klaganden och dennes partner för 2–3 veckor. Rätten att få ett motiverat beslut och begära omprövning av beslutet är viktiga garantier för rättsskydd inom god förvaltning. Avsikten är att en part om hen så önskar i sista hand kan föra lagenligheten i myndighetens beslut till domstol för prövning. BJO konstaterade att en myndighet ska behandla varje begäran som framställts till den och som hör till dess beslutanderätt och på eget initiativ göra ett tillbörligt avgörande i ärendet. Skyldigheten att fatta ett administrativt beslut gäller ett sådant yrkande eller en sådan ansökan som inte gäller partens fördel, rätt eller skyldighet.

BJO ansåg det vara mycket oroväckande om den allmänna praxisen att agera med äldre personer är att man under ett hembesök frågar personen om hen vill vara klient inom socialvårdens service för äldre och staden tolkar ett nekande svar på frågan om att fortsätta klientrelationen som att personen samtidigt återtar sin ansökan om service. Man kan med måtta inte förutsätta att personen i en sådan situation förstår vilken betydande och omfattande rättsverkan staden har tolkat till följd av neket. Utifrån anteckningarna har klaganden ansökt om en viss tjänst för att efter en operation kunna vara på samma plats som sin partner och stöda denne, inte för att klaganden själv i fortsättningen ska kunna vara klient inom socialväsandets tjänster för äldre.

Det är myndigheternas lagstadgade skyldighet att på ett begripligt sätt informera klienterna om deras rättigheter och följderna av olika verksamhetsalternativ. BJO ansåg också att staden har gett klaganden felaktig information om makarnas rätt att bo tillsammans när socialvård tillhandahålls. Utöver i äldreomsorgslagen finns det även i 30 § 3 mom. i socialvårdslagen bestämmelser om rätten för makar som använder socialvårdstjänster att bo tillsammans. I de detaljerade motiveringarna till den regeringsproposition som ledde till stiftandet av lagen konstateras:

”Enligt 3 mom. ska när socialvård tillhandahålls utgångspunkten vara att makar och sambor samt andra familjemedlemmar har möjlighet att bo tillsammans. --- . Ordande av servicen så att familjemedlemmarna inte bor tillsammans kräver särskilda skäl som grundar sig på klientens intresse. Ju längre tid boendet gäller, desto mer vägande skäl krävs.”

Stadens utredning innehöll inget särskilt skäl för varför det skulle vara förenligt med makarnas intresse att bo åtskilda. I utlåtandet konstateras snarare ganska direkt att den erbjudna tjänsten har varit ett sämre alternativ för klienten och dennes make. BJO konstaterade för tydlighetens skull att det faktum att en person som får närståendevård bor utan sin make inte orsakar allvarlig skada för den vårdbehövande inte är ett skäl som grundar sig på den vårdbehövandes intresse att låta personen bo utan sin make.

BJO betonade att det faktum att klagandens eget hälsotillstånd eller funktionsförmåga vid tidpunkten i fråga inte skulle ha krävt service på vårdhemmet inte innebär att klaganden inte skulle ha haft rätt att vara med sin make i samma service. Såväl bestämmelserna i äldreomsorgslagen som i socialvårdslagen har stiftats med tanke på situationer där makarna har olika servicebehov. Även i dessa situationer har man velat ge makarna möjlighet att bo tillsammans.

BJO delgav staden sin uppfattning om att förfarandet var lagstridigt och felaktigt och bad samtidigt att de fel i anvisningen som nämns i beslutet korrigeras utan dröjsmål. (4846/2022*)

ANDRA BRISTER I BESLUTFATTANDET OCH DOKUMENTATIONEN

Klienten hade fått ett positivt beslut om boendeservice dygnet runt även om hen upplevde att hen varken hade ansökt om eller velat ha sådan. BJO konstaterade att man för varje persons del utöver personens individuella situation ska beakta personens åsikter och önskemål om socialservice och hur den ska ordnas. Även om klientens situation utifrån en bedömning av servicebehovet enligt etablerad praxis möjliggör en viss service, ska frågan diskuteras med klienten innan ett beslut fattas. Klientens delaktighet och självbestämmanderätt kan inte förverkligas utan att klienten hörs och klientens åsikt utreds. En person har också rätt att fatta sådana beslut som enligt socialvårdspersonalen inte ligger i personens eget intresse. Om en person vägrar ta emot en viss tjänst ska personens individuella servicebehov tillgodoses på ett alternativt sätt, så att personen inte blir utan nödvändig vård och omsorg.

BJO betonade också skyldigheten att anteckna klientens åsikt i klienthandlingarna. Utredningen av klientens åsikt och möjligheten att påverka tillhandahållandet av tjänsterna främjar såväl förtroendet och samarbetet mellan klienten och aktörerna inom socialvården som klientens engagemang i användningen av tjänsterna. Klienten behöver då inte heller söka ändring för att uttrycka sin åsikt om de beslut som fattats. (3143/2022*)

Enligt anteckningarna i klienthandlingarna hade klagandens make klagat över att hen inte ser ordentligt med sina glasögon. Av anteckningarna framgick dock inte om ärendet hade föranlett åtgärder. Skyldigheten att göra anteckningar i klienthandlingarna för personal som deltar i klientarbetet inom socialvården är avsedd som en metod med hjälp av vilken man bland annat strävar efter att följa upp genomförandet av klientens vård och omsorg samt upptäcka eventuella behov hos klienten. Genom dokumentationen kan man också följa upp om de åtgärder som vidtagits har varit tillräckliga med tanke på klientens behov. Om man inte fäster uppmärksamhet vid anteckningarna i klienthandlingarna eller om de inte konsekvent utnyttjas i klientarbetet, uppnår man inte det syfte som fastställts för dem. Klientens rätt till socialvård av god kvalitet tillgodoses inte om klientens individuella behov inte upptäcks eller tillgodoses. (4312/2022*, se även 1720/2022*)

Av myndighetens beslut ska tydligt framgå vad parten är berättigad eller förpliktad till samt motiveringen till beslutet. Rubriken på beslutet ska motsvara beslutets innehåll. När en klient beviljas en viss tjänst i beslutet, men det i motiveringarna till beslutet konstateras att tjänsten ännu inte kan tillhandahållas, får klienten i praktiken inte den tjänst som hen beviljats. Enligt BJO är det i en sådan situation delvis fråga om ett negativt beslut. Om inget delvis negativt beslut fattas för klienterna i dessa situationer, kommer avsaknaden av de tjänster som klienterna upplever som nödvändiga inte till kommunens, numera välfärdsområdets, beslutsfattares kännedom och de har då inte möjlighet att ingripa i ärendet inom ramen för sina befogenheter. (2089/2022*, 61/2022*)

De felaktiga motiveringarna till beslutet hade försvårat den klagandes uppfattning om hur klientavgiften och beloppet för personligt bruk fastställs. Dessutom hade samkommunen förfarit felaktigt genom att låta bli att behandla den klagandes uttryck för sitt missnöje som en begäran om omprövning. Samkommunen borde ha rättat sitt beslut om klientavgifter och fattat ett nytt beslut i ärendet, såtillvida att den skrivelse som innehöll den klagandes missnöje inte behandlades som en begäran om omprövning. (6925/2022*)

BEMÖTANDE AV BOSTADSLÖSA ÄLDRE

Vid en inspektion av skyddshärbärget Sillankorvan ensisuoja (1016/2023) framkom att det kontinuerligt vistades äldre personer i Sillankorva och att enskilda äldre personer kan ha övernattat länge i skyddshärbärget. Klientens egen kontaktperson bör ha en central roll i att ordna service för klienter som behöver särskilt stöd. Enskilda serviceenheter som Sillankorvan ensisuoja kan inte ha helhetsansvaret för att klienten får de tjänster hen behöver. Det är i sista hand kommunen och sedermera välfärdsområdet som ansvarar för att den praxis som följs de facto inte leder till försummelser i vården och omsorgen av de klienter som är allra svårast att hjälpa.

Till exempel har den praxis enligt vilken rehabiliteringsklienter inom mentalvården i praktiken inte beviljas boendeservice via mentalvårdstjänsterna om de inte uppfattar sig ha en sjukdom och inte förbinder sig att använda hälso- och sjukvårdstjänster under boendetiden i praktiken lett till en kränkning av personens grundläggande fri- och rättigheter som strider mot lagen.

Klientens självbestämmanderätt och val ska respekteras. BJO anser dock att det inte är godtagbart att klientens uppenbara stödbehov inte beaktas omedelbart på grund av att klienten tidigare inte har tagit emot hjälp och att hen har bedömts vara "oförmögen att samarbeta". Enligt socialvårdslagen är utgångspunkten för verksamheten klientens stödbehov, inte hur lätt eller svår klienten har upplevts i klientsituationer. Om en person som bedöms vara i behov av intressebevakning vägrar ta emot den service som erbjuds personen i fråga, undanröjer detta nekande till service inte myndigheternas skyldighet att se till att den oundgängliga omsorg som grundlagen förutsätter tryggas för personen.

BJO ansåg också att samarbetet mellan den offentliga hyresverksamheten och socialväsendet borde förbättras. För att socialväsendet och till exempel boenderådgivarna ska kunna agera förebyggande så att klientens situation inte leder till en vräkningssituation, borde bostadsväsendet ha som verksamhetspraxis att hänvisa den boende till service och i sista hand göra en orosanmälan, så att socialväsendet får information om ett eventuellt behov av hjälp i tid. (1528/2022*)

BEMÖTANDE AV BOSTADSLÖS 80-ÅRING

Genom att upprepade gånger i över ett år hänvisa en klient över 80 år till tillfällig inkvartering i Sillankorva kunde myndigheterna inte trygga den oundgängliga omsorg som avses i 19 § 1 mom. i grundlagen. Klienten var inte beroende av rusmedel och socialväsendet kände på förhand till att personen blir bostadslös. Enligt uppgifterna i handlingarna hade situationen ännu inte kunnat lösas snabbt ens i det skede då klienten observerades utsättas för hot om våld. Avvisning från en tjänst som tillhandahålls i sista hand kan komma på fråga endast i situationer där klienten kan anvisas en annan lämpligare tjänst. Enligt BJO borde man dock i första hand kunna lösa situationer på förhand och även i oförutsedda plötsliga och kortvariga situationer borde man kunna anvisa äldre personer en tjänst där deras säkerhet och hälsa inte äventyras.

BJO ansåg att stadens försummelser var allvarliga och ansåg att det i ärendet skulle ha funnits grunder för att ge staden en anmärkning enligt 10 § 1 mom. i lagen om riksdagens justitieombudsman. Felaktig praxis och brister i servicesystemet ska korrigeras omedelbart till den del de inte redan har åtgärdats. På grund av de allvarliga fel som BJO observerade i förfarandet beslutade BJO att undersöka hur välfärdsområdena ser till att ovan beskrivna missförhållanden inte upprepas för andra klienter som behöver särskilt stöd. En separat specificerad begäran om utredning har skickats till välfärdsområdena. (1528/2022*)

BEGRÄNSNING AV DE GRUNDLÄGGANDE FRI- OCH RÄTTIGHETERNA VID SERVICEENHETER FÖR ÄLDRE

Det finns ingen lagstiftning om begränsning av rörelsefriheten och andra grundläggande fri- och rättigheter för klienter och patienter inom socialvården vid serviceenheter för äldre personer, med undantag av de situationer som avses i lagen om smittsamma sjukdomar. Bristen på lagstiftning är allmänt känd och lagstiftning som berör detta har redan länge varit under beredning. I laglighetsövervakningspraxisen är det alltid fråga om begränsningsåtgärder när en persons självbestämmanderätt, rörelsefrihet eller andra grundläggande fri- och rättigheter begränsas. I laglighetsövervakningen har man inte ansett det ha betydelse huruvida man genom den begränsande åtgärden strävar efter att ingripa i en persons agerande på förhand (en så kallad skyddsåtgärd) eller först i en viss konkret situation (begränsningsåtgärd) eftersom det i båda situationerna är fråga om att begränsa personens grundläggande fri- och rättigheter. Det finns inga rättsliga grunder för skillnader i användningsförutsättningarna och förfarings sättet.

En läkare fattade beslut om att höja klientens sängbalkar på grund av att klienten var orolig. Läkaren återkallade sitt tillstånd följande dag efter att klientens anhöriga tagit kontakt, eftersom användningen av sängbalkarna inte hindrar klienten från att klättra över dem, vilket orsakar fara för klienten. BJO betonade att man vid tillhandahållandet av socialvård ska beakta klientens önskemål och åsikt. Utgångspunkten är alltid att samarbeta med klienten och vid behov med klientens anhöriga, närstående eller intressebevakare och sträva efter att tillsammans fundera på metoder för att lösa en situation. Innan ett beslut om en begränsningsåtgärd fattas ska man noggrant bedöma alternativen för begränsningsåtgärden samt eventuella olägenheter och andra eventuella negativa konsekvenser som begränsningsåtgärden orsakar samt välja den metod som minst begränsar personens grundläggande fri- och rättigheter.

BJO ansåg det vara viktigt att man vid enheterna utarbetar en plan för att minska användningen av begränsningsåtgärder. Planen ska innehålla konkreta åtgärder med hjälp av vilka man kan förebygga uppkomsten av situationer där man kan bli tvungen att använda sig av begränsningar. Planen ska innehålla information om alternativ som kan användas i olika situationer i stället för en begränsning. (61/2022*)

Begränsningar vid hälso- och sjukvårdsenheter har behandlats bland annat i avgörande 3598/2022* samt i ärendet (1497/2023*), som redogörs för i avsnitt 3.5 i denna berättelse.